

פרשת בלק: האם מותר לקרוא הורוסקופ בעיתון

פתיחה

גלגל המזלות, מחולק לשנים עשרה חלקים, כאשר כל חלק מסמל תקופה מסוימת בשנה. לדוגמא, בין התאריכים הלועזים תשע עשר בפברואר לעשרים במרץ, שולט בשמיים מזל דגים. אחריו עד העשרים באפריל שולט מזל טלה, וכן על זה הדרך. יש המאמינים, שאופיו של האדם ומזלו בחיים, מושפעים מהמזל בו נולד.

למרות (שככל הנראה) אין מקורו של גלגל המזלות יהודי, הוא מופיע גם בגמרא (וכן בספר יצירה בצורה מסויימת). הגמרא במסכת ברכות (לב ע"ב) מביאה את דבריו של הקב"ה שאומר, שברא את כל המזלות בשביל עם ישראל, ולכן לעולם לא יעזבם למרות חטאיהם. משום כך לדוגמא, בחודש ניסן שולט מזל טלה בעולם, ובחודש תמוז מזל סרטן, ובלשון הגמרא:

"אמר ריש לקיש, אמרה כנסת ישראל לקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, אדם נושא אשה על אשתו זוכר מעשה הראשונה, ואתה עזבתני ושכחתני. אמר לה הקדוש ברוך הוא: בתי, שנים עשר מזלות בראתי ברקיע, ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל, ועל כל חיל וחיל בראתי שלשים לגיון וכו', וכולן לא בראתי אלא בשבילך ואת אמרת עזבתני ושכחתני?!"

בפרשת השבוע, שולח בלק בן ציפור את בלעם לקלל את עם ישראל וקסמים בידו. בעקבות כך נעסוק השבוע ביחס היהדות למזל, לאסטרולוגיה, להורוסקופים וכדומה. נראה ראשית את מחלוקת הראשונים האם יש בהם ממש, לאחר מכן נראה האם יש בשימוש בהם איסור, ולסיום מה דין אסטרולוגיה בזמן הזה.

אין מזל לישראל

האם יש מזל לישראל? מדברי הגמרא משמע שיש בכך מחלוקת אמוראים:

מצד אחד הגמרא במסכת שבת (קנו ע"א) כותבת, שאדם שנולד במזל מאדים, סיכוי טוב שטבעו יהיה של שופך דמים, ולכן כדאי שיתעל כוחות אלה להיות שוחט או מוהל, וכן משמע מגמרות נוספות ומדברי רבי חנינא הכותב שיש מזל לישראל. **מצד שני** הגמרא (שבת שם) כותבת, שלדעת רבי יוחנן אין מזל לישראל. נחלקו הראשונים ביישוב מאמרי הגמרא:

א. **רש"י** (ד"ה אין) פירש, שלמעשה גם רבי יוחנן סובר שיש מושג של מזלות, שהרי כאמור פעמים רבות מובא עניין זה בגמרא ללא חולק. כאשר הוא טען שאין מזל לישראל, כוונתו שעל ידי תפילה וצדקה אפשר לשנות הנקבע מראש במזלות - ובניגוד לדעת רבי חנינא הסובר שהמזל בעניינים מסויימים כל כך משמעותי, שאין אפשרות לשנותו בשום צורה.

בשיטת רש"י הלכו גם **התוספות** (שם ד"ה אין), **הרמב"ן** (שו"ת הרשב"א, רפג) ו**הריטב"א** (מועד קטן כח ע"א, ד"ה לאו), ופסקו להלכה כדעת רבי יוחנן, שיש מזל אך ניתן לשנותו (בחלק מהמקרים) באמצעות תפילה, צדקה וכדומה. הסיבה שפסקו כך היא, שהגמרא דנה בשיטת רבי יוחנן ומשמע שהלכה כמותו, ובלשונם של התוספות:

"אין מזל לישראל: והא דאמר רבא בשילהי מועד קטן (דף כח ע"א) בני חיי ומזוני לאו בזכות תליא (= לא בזכות תלויים) אלא במזל תליא מילתא, מכל מקום על ידי זכות גדול משתנה, אבל פעמים שאין המזל משתנה כדאמר ביבמות פרק החולץ, זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו."

ב. **המאירי** (ד"ה מפנות) צעד בכיוון הפוך מרש"י. בעוד שרש"י פירש שלכל האמוראים יש דברים הנקבעים באמצעות המזלות, לשיטתו לכל האמוראים אין הדברים נקבעים במזל. בטעם ביאורו נימק, שאחד מייסודי התורה הוא, שיש לאדם יכולת בחירה, והשכר והעונש בעולם הזה הם תוצר של התנהגות ולא של גזירת גורל - אם כן לא ייתכן לומר שיש דברים הנקבעים בשרירות.

אם כן מדוע רבי חנינא אמר שיש מזל לישראל? הוא נימק, שחלק מהחכמים התקשו, כיצד ייתכן שיש אדם צדיק הסובל בעולם אם הכל במשפט מאת האלוקים?! לכן בלית ברירה אמרו, שככל הנראה יש דברים שנקבעים מראש, אבל למעשה גם הם לא באמת סוברים כך ורק נדחקו לשיטה זו, ובלשונם:

"ואל תביט למאמר האומר יש מזל לישראל, שפעמים היו קצת חכמים נבוכים בראותם העדר הסידור באופני עונש וגמול בני אדם, ולא הביאו לומר כן אלא מה שראה למי שהיה צדיק וחכם וחסיד וראהו קשה יום ובלתי מצליח. אבל המאמר הכללי שאין מזל לישראל רוצה לומר, שאמונת הגמול והעונש יכריח הכל."

הקדימו את המאירי בשיטתו **רבינו בחיי** בחובת הלבבות (ייחוד המעשה), ו**הרמב"ם** באגרת תימן (ד"ה אבל מה) ובהלכות עבודה זרה (יא, טז), ולשיטתם אין לקריאה בכוכבים ובמזלות שום משמעות: "וצריך לרחוץ את השכל ממחשבות אלו, כמו שרוחצים את הבגדים המטונפים".

קריאה בהורוסקופ

לאור דברי הרמב"ם והרמב"ן בשאלה האם יש מזל לישראל, יש להבין את מחלוקתם ביחס לשימוש האסור באסטרולוגיה. הגמרא במסכת פסחים (ק"ג ע"ב) כותבת, שאסור ללכת לשאול 'בכלדיים', דהיינו החוזים בכוכבים או בעלי האוב, משום שנאמר בתורה תמים תהיה עם ה' א-להיך. נחלקו הרמב"ם והרמב"ן כיצד לפרש את דברי הגמרא:

א. **הרמב"ם** (עבודה זרה שם) סבר, שלמרות שהגמרא כותבת שטעם האיסור הוא "תמים תהיה עם ה' א-להיך", אין הדברים כך, אלא האיסור נלמד מהפסוק "לא תעוננו ולא תנחשו". ההבדל בין הפסוקים הוא, שבעוד שמהפסוק 'תמים תהיה' משמע שיש אמת במעשים אלו אלא שהם נאסרו, מהפסוק לא תנחשו עולה שדברים אלו הבלים גמורים.

הסיבה שבכל זאת הגמרא מביאה את הפסוק 'תמים תהיה' היא, שכוונתה ללמד עיקרון כללי, שההולך לרואים בכוכבים לא עושה את רצון ה', ולא פועל בתמימות על פי ציווי ה', ולא כדי לרמוז שיש בדברים אלו אמת, ובלשונם:

"איזהו מעונן? אלו נותני עתים שאומרים באצטגנינות יום פלוני טוב יום פלוני רע, יום פלוני ראוי לעשות בו מלאכה פלונית

חדש פלוני רע לדבר פלוני. וכל העושה מפני האצטגנינות הרי זה לוקה שנאמר לא תעוננו. ודברים האלו כולן דברי שקר וזכב, ומפני זה אמרה תורה כשהזהירה על כל אלו ההבלים תמים תהיה עם ה' א-להיך."

ב. **הרמב"ן** (שו"ת הרשב"א המיוחסות, סי' רפג) חלק וסבר, שכונת הגמרא כפשוטה, וההולך למכשפים ולרואים בכוכבים עובר על האיסור "תמים תהיה". כפי שמדגיש הרמב"ן בדבריו, הבעיה היא לא ההליכה אחרי דברי הבל, שהרי שלשיתו יש אמת במזלות ובכוכבים. הבעיה שלא סומכים על הקב"ה, שיעשה את הנכון בעיניו למרות המזלות (ועיין הערה¹).

פסק השולחן ערוך

מכל מקום בין לדעת הרמב"ם הסובר שיש בכך איסור של 'לא תעוננו', ובין לדעת הרמב"ן הסובר שיש בכך איסור 'תמים תהיה' - אסור להסתכל בהורוסקופ מתוך מטרה לדעת כיצד להתנהג בעתיד. האם אדם שקרא או שמע בטעות יכול להסתמך על דבריהם? כדי לענות על שאלה זו, יש לפתוח קודם בפסק השולחן ערוך:

מדברי **השולחן ערוך** ביורה דעה ובאורח חיים, עולה שפסק להלכה כדעת הרמב"ן: א. ביורה דעה (קעט, א) נקט, שהאיסור ללכת לרואים בכוכבים מקורו מהפסוק "תמים תהיה" וכהבנת הרמב"ן (ועל אף שבשולחן ערוך לא ציין את טעם האיסור, מכל מקום בבית יוסף הביא את דברי הרמב"ן, וכן הוסיף הרמ"א בהגהותיו על השולחן ערוך, שזה טעם האיסור).

ב. באורח חיים (או"ח תקנא, א) פסק את דברי הגמרא בתענית (כט ע"ב) הכותבת, שבחודש אדר מזלו של ישראל גובר, ולכן יהודי שיש לו משפט עם נוכרי עדיף שיקיים אותו באדר. **הרמב"ם** לעומת זאת, נאמן לשיטתו שאין משמעות במזלות, השמיט את דברי הגמרא מהלכותיו.

הסתמכות בדיעבד

כיצד השולחן ערוך פסק שכדאי לעשות את המשפט באדר? והרי כפי שראינו גם לדעת הרמב"ן אסור לסמוך על המזלות! הסיבה לכך היא שכפי שכתב **הרמב"ן** (שו"ת רפג) אין איסור להאמין למזלות, אלא אסור לדרוש במזלות. משום כך, במקרה בו בטעות נודע מה המזל אומר גם בלי שדרשו בו, מותר לפעול על פיו שהרי יש בו אמת.

ראייה לדבריו הביא מהגמרא במסכת שבת (קנו ע"א), המביאה את דברי אברהם אבינו שאמר לקב"ה לפני שנולד יצחק, שהוא לא חושב שיהיה לו ילדים, מכיון שכך ראה בכוכבים. הקב"ה השיב לו שלא יסתכל במזלות, מכיון שבכוחו לשנות מה שכתוב. מכך שאברהם סמך על כך שכתוב במזלות שלא יהיה לו ילד, מוכח שבדיעבד אין בכך איסור, ובלשונו:

"ומאברהם שאמר נסתכלתי באצטגנינות, משמע דמותר לשמוע להם ולהאמין דבריהם. אלא שפעמים הקדוש ברוך הוא עושה נס ליראיו לבטל מהם גזירת הכוכבים. לפיכך אין שואלים בהם אלא מהלך בתמימות. ואם ראה בהן דבר שלא כרצונו עושה מצוות ומרבה בתפלה. אבל אם ראה באצטגנינות יום שאין טוב למלאכתו נשמר ממנו ואינו סומך על הנס."

להבנה זו יש שתי נפקא מינות נוספות: א. הרמב"ן ובעקבותיו **בשולחן ערוך וברמ"א** (יו"ד קעט, ב) פסקו, שהזמן הטוב ביותר לשאת נשים הוא כשהירח במילואו, כיוון שבתקופה זו יש מזל לישראל. הרמ"א העיר, שלמרות שהמנהג להתחתן בירח מלא מתבסס על המזל, אין בכך איסור, ואדרבה, בדיעבד כאשר יודעים את דעת המזל יש לפעול כמותו, ואין לסמוך על הנס.

ב. בעקבות חלק מהראשונים נקט **הרמ"א** (או"ח תרסד, א), שהרוצה לדעת מה יקרה לו ולקרוביו בראש השנה, יעמוד בהושענא רבה בצילו של הירח, ועל פי הצל שמטיל הירח יידע (אם כי עדיף שלא להשתמש במזל זה). גם מעשה זה מבוסס על המזלות והשפעתם על האדם, וכפי שביאר **הש"ך** (יו"ד שם).

מזלות בזמן הזה

מה דינם של מזלות בזמנינו? כמובן שגם הרמב"ן לא דיבר על ההורוסקופים בעיתון, שפועלים על פי אפקט פורר: כותבי ההורוסקופים כותבים מידע כללי ומעורפל ('יהיה לך יום מלא מחשבות'), והאדם בלי לשים לב מתאים את הנתונים למקרים שקרו או יקרו לו, או שמשנה את ההתנהגות שלו בעקבות ההורוסקופ בלי להיות מודע לכך.

אמנם, גם אם לא מדובר בהורוסקופים בעיתון, אלא על דברים יותר רציניים שאליהם כיוון הרמב"ן, ייתכן שיודה לרמב"ם שאין אמת במזלות. הסיבה לכך היא, שכפי שעולה מדברי הרמב"ם בעקבות אריסטו וראשונים נוספים במקומות רבים, הם תפסו את הכוכבים לא כחומר בלבד, אלא כישויות רוחניות. לתפיסה זו היו השלכות רבות גם מבחינה גשמית, וגם מבחינה רוחנית:

מבחינה גשמית, נטו זמן רב שלא להשתמש בחוקי הפיזיקה על מהלך הכוכבים, מכיוון שהם עצמים רוחניים שחוקים פיזיקליים לא משפיעים עליהם. **מבחינה רוחנית**, הרמב"ם (שם) סבר, שמכיוון שהכוכבים ישויות רוחניות ובניגוד לבני האדם ולשאר העצמים שעל כדור הארץ, ממילא הם לא יהרסו לעולם, וככל ישות רוחנית שלא נהרסת.

בזמנינו יודעים, שהכוכבים אינם ישויות רוחניות, וגם הם נהרסים כמו כל חומר. משום כך ייתכן, שגם הרמב"ן שסבר שהכוכבים והמזלות משפיעים על מעשי האדם, יודה שאין בכך ממש, מכיוון שתפיסה זו בנויה בין השאר על כך שהכוכב מהווה ישות רוחנית. (אם כי מדברי הרמח"ל בדרך ה' (והרמב"ן במספר מקומות) משמע, שמדובר בעניינים קבליים שמעבר לרוחניות של הכוכב).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

¹ בעבר (בלק שנה א') ראינו מחלוקת דומה בין הרמב"ם לרמב"ן, ביחס לשאלה האם יש קסמים במציאות. הרמב"ם כמובן סבר שאין בכך אמת, והקסמים עליהם מדברת התורה הם מעשי זריזות ידיים שהיו עושים עובדי הכוכבים, כדי לשכנע את קהל המאמינים שלהם. הרמב"ן חלק וסבר שיש בהם אמת, אלא בכל זאת התורה אסרה את עשייתן (וכפי שראינו מחלוקת לנפקא מינה זו, האם מותר ללכת להצגה של קוסם).

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com